

Okrugli sto

**“Srpsko–hrvatski odnosi
i problem izbeglica”**

(Beograd, 30–31. januar 1997.)

HELSINKI
COMMITTEE
FOR HUMAN
RIGHTS IN SERBIA

Dr Stevan Lilić:

NACIONALNA DRŽAVA JE MRTVA

Kao što vam je dobro poznato, preko 70.000 ljudi je u fizičkom smislu prošlo kroz kancelarije Helsinškog odbora. Da je Helsinški odbor zaista suštinski doprineo otvaranju i u jednom delu rešavanju ovog pitanja govori sledeća činjenica. I vlasti u Hrvatskoj i vlasti u Srbiji nisu u suštini bile mnogo raspoložene kada se ovo pitanje otvorilo i kada se ovo pitanje raspravlja. Dakle, očigledno je da je pitanje izbeglica i jednom i drugom režimu veoma neugodno. Zato svi oni koji danas nisu prisutni, svi naši prijatelji koji iz raznih razloga nisu mogli da prisustvuju, ili su bili sprečeni, mislim da propuštaju veoma značajnu stvar.

Ako dozvolite, ja bih u najkraćem izneo ono što je tema mog izlaganja vezano za međunarodne i političke pravne okvire pitanja aranžmana, tzv. ad hoc aranžmana u vezi sa izbeglicama. Vi ćete naći jedan sumarni tekst mog izlaganja u prilogu ove publikacije na engleskom, a sva izlaganja će takođe biti publikovana i, pretpostavljam, sa diskusijom. Takođe imate u svojoj fascikli i izdanja Helsinške povelje gde su mnoga od ovih pitanja otvorena, odnosno o kojima se raspravlja.

Takođe, pre nego što vam iznesem suštinu mog referata, i mog izlaganja, želim da kažem da su mnoga pitanja poznata, jer mnoga pitanja su već više puta bila otvarana, pa bih ja samo ukazao na ono što smatram da je u ovom trenutku i najznačajnije i dodao još neke stvari koje mislim da mogu biti zanimljive za dalji tok aktivnosti i za našu raspravu.

Karakter Dejtonskog mirovnog sporazuma otvara mnoge kontroverze i polemike. Ove polemike možda je najbolje izrazio jedan američki profesor našeg porekla kada je u svom članku o

situaciji u vezi sa Dejtonom nazvao *a terrible peace for a terrible war*. To je, naravno, naš dragi prijatelj Bogdan Denić koji je, mislim, najbolje sumirao situaciju. Dejton je strašan mir nakon jednog strašnog rata.

Dva su osnovna razloga za ovu situaciju. Prvo, dejtonske mirovne sporazume potpisala su ista lica koja su bila na vlasti pre izbivanja oružanih sukoba, za vreme oružanih sukoba i na kraju, oni su zaključili mir. Drugo, s obzirom na položaj tzv. entiteta u Bosni i Hercegovini, prema Dejtonskom sporazumu *de facto* je ostalo otvoreno pitanje perspektive BiH kao jedinstvene države.

Međutim, treba posebno istaći, da iako se Dejtonski sporazum neposredno odnosi na Bosnu, po prirodi stvari, takođe, odnosi se i na Srbiju, mislim na Jugoslaviju i na Hrvatsku, i to iz prostog razloga što su i ove strane potpisnice mirovnog ugovora.

Osim Bosne i Hercegovine, principi Dejtonskog sporazuma moraju biti i deo sistema i Srbije i Hrvatske. Rezultati rata će postojati i sa povratkom izbeglica, ali će biti umanjeni. Povratak izbeglica obezbeđuje još jednu stvar što je, smatram, najznačajnije. Negira se suštinska mogućnost stvaranja etnički čistih država. Tim povodom, ja bih hteo da iznesem svoje mišljenje koje će se verovatno razlikovati od većine ovde i vezano je za nacionalne države, za jednonacionalne države.

Nakon pada Berlinskog zida i pada komunizma došlo je do poplave nacionalizma. Rekao bih, pojedini politikolozi, brzopleti politikolozi, a naročito političari, požurili su da kažu da je 20. vek, vek nacionalizma. Dakle, osim svih onih drugih događaja koji su bili u 20. veku, smatraju da je nacionalizam to suštinsko i osnovno obeležje 20. veka.

Kao dokaz za svoju tvrdnju oni kažu to je zato što se nakon pada komunizma ponovo oživljava ideja o jednonacionalnoj državi, odnosno o državi naciji, i mislim da svi razumete kad kažem šta je sadržina ovog pojma.

Ja bih bio slobodan da tvrdim nešto drugo, zapravo suprotno. Upravo su post-jugoslovenski sukobi da ih tako nazovemo, dakle oni sukobi koji su se dogodili u Bosni i Hercegovini, u Hrvatskoj, ono što je vezano za Kosovo i Sandžak, i za sva druga žarišta na području bivše Jugoslavije, a i malo šire, su upravo dokaz da je *nation state* mrtva. Ne prolazi više ideja o jednonacionalnoj državi. Izbeglice su živi dokaz da je ideja nacionalne države mrtva, kao što je mrtva ideja o klasnoj državi sa padom komunizma, tako će biti mrtva i ideja o nacionalnoj državi i to zahvaljujući ovim tragičnim sukobima koji su bili na prostoru bivše Jugoslavije.

Dakle, situacija iako izgleda nerešiva, da srljamo u besperspektivu nacionalnih država, zatvaranje svega u nacionalnu ideju

itd, mislim, zapravo, da pruža osnove za suprotan zaključak, a izbeglice, odnosno, pitanje izbeglica, jeste dokaz da je to perspektiva koja će otvoriti put prevazilaženju nacionalne države kao što je otvoren put prevazilaženju klasne države.

Da se vratimo sada Dejtonskom sporazumu. Opštim okvirima Dejtonskog sporazuma strane potpisnice su se saglasile da će međusobne odnose uređivati u skladu sa principima u Povelji Ujedinjenih nacija i Helsinškim završnim aktom, kao i ostalim dokumentima koji su vezani za evropsku situaciju, na primer OEBS.

Između ostalog, strane potpisnice su prihvatile aranžmane koje predviđaju aneksi 6. i 7; to su oni delovi Dejtonskog sporazuma koji nas trenutno najviše interesuju, a to je uspostavljanje Komisije za ljudska prava i Komisije za izbeglice i raseljena lica. Ovde se izričito priznaje da je poštovanje ljudskih prava i zaštita izbeglica i raseljenih lica od vitalnog značaja za postizanje trajnog mira i u potpunosti strane ugovornice prihvataju pridržavanje odredbi Aneksa 6. i Aneksa 7. Naravno, mi znamo kako to izgleda u realnom životu. Ipak ovo je jedna pretpostavka, ovo je jedna javna proklamacija koja se u određenim situacijama može uzeti kao osnov za pritisak i na jednu i na drugu i na treću stranu potpisnicu.

Kao što znate, velike ideje, velike vrednosti otvorenog, demokratskog i slobodnog društva počivaju na maksimama kao što su ona koja kaže da možeš da kažeš sve što želiš, ali sve što kažeš može i biće upotrebljeno protiv tebe. Dakle, sve što su ove strane ugovornice potpisale može i treba da bude upotrebljeno protiv njih, da se generiše odgovarajući međunarodni i unutrašnji pritisak, da se poštuje ono što su same strane potpisale.

Mislim da je, takođe, veoma značajno, o tome je već govoreno, da, osim proklamovane slobode na povratak i izbora, dakle opcija, mesta za koje će se opredeliti izbeglice, određena je i mogućnost naknade imovine, odnosno, povraćaja oduzetih stvari, odnosno, stvari sa kojima nisu mogli da raspolažu. Takođe, u tom kontekstu značajno je pitanje amnestije, dakle, da lica koja su izbegla neće biti krivično gonjena.

Ja bih sada ukazao na jednu situaciju koja je karakteristična za ovu zemlju, ali ne samo za ovu zemlju. To je ostatak, recidiv starog režima, starog komunističkog sistema, a to je da procedura i formalizam u pravnom sistemu uglavnom služe za manipulaciju, bilo da se na toj proceduri insistira bilo da se ona zaobilazi. Ljudska prava se najčešće krše putem spore sudske i administrativne procedure. Pravna argumentacija gubi svaki značaj i ustupa mesto neprimerenom sporazumevanju, unapred se negira mogućnost pravnog argumenta i ustupa mesto sistemu raznih faktičkih veza i poznanstava, lobija, pritisaka interesnih grupa i sl.

Kako obezbediti suštinsku objektivnost prilikom rešavanja tako delikatnih slučajeva kao što su državljanstvo, odnosno dvojno, pa čak i trojno državljanstvo, koji postoje. Na primer, da bi se raspolagalo imovinom moraš da budeš državljanin jedne post-jugoslovenske države, a da bi bio sa svojom porodicom moraš da budeš državljanin druge post-jugoslovenske države, a da bi mogao da dobiješ bilo jedno, bilo drugo državljanstvo, moraš da se odrekneš jednog od ta dva državljanstva.

Kategorija kao što su pravna država i ljudska prava izazivaju samo podsmeh i nevericu. Uspostavljen je takav sistem vrednosti da samo oni koji su uspeali da se "snađu" u pravnom haosu i bezakonju uživaju ugled u društvu. Država, ili države svesno podržavaju i održavaju ovakvo stanje, jer je to mogućnost velike manipulacije. U toj situaciji mnogi građani, a naročito izbeglice, žive u pravnom vakuumu koji im ne obezbeđuje ni minimalnu zaštitu. Ova se situacija ne poboljšava kada je reč o izbeglicama, ni kada se donesu razni propisi, kao nedavno jugoslovenski Zakon o državljanstvu. Dakle, možemo zaključiti da implementacija Dejtonskog sporazuma kao i drugih međunarodnih *ad hoc* aranžmana podrazumeva obavezu svih koji su uključeni u program povratka izbeglica da se maksimalno duhovno i materijalno angažuju na rešavanju ovog humanitarnog, moralnog i političkog pitanja. U suprotnom, na ispitu primene Dejtonskog sporazuma pašće ne samo strane potpisnice, već i čitava međunarodna zajednica.

Za kraj bih želeo samo da iznesem razmišljanja i neke predloge koje sam već u nekoliko navrata izneo. Na primer: jedno od važnih pravnih pitanja u vezi sa izbeglicama jeste regulisanje njihovog državljanstva, odnosno, statusa državljanstva. Imam veliku nevericu i sumnju i u pravni sistem ove zemlje i u pravni sistem Hrvatske i u pravne sisteme svih post-jugoslovenskih država. Međutim, ima jedan način koji bi mogao da obezbedi u smislu ovih *ad hoc* međunarodnih aranžmana i koliku-toliku usklađenost i pravičnost, dakle, ne samo pravnom legalističkom procedurom, nego i pravično rešenje po pitanju i u vezi sa pitanjem jugoslovenskog državljanstva.

Prvo, moraju se s obzirom da je reč o novoj realnosti, o novim državama, sklopiti međunarodni, odnosno, biletararni sporazumi između bivših jugoslovenskih republika u vezi sa pitanjem državljanstva. Što se mene tiče, mislim da sadržina tih sporazuma mora da bude ista, bez obzira o kojoj bivšoj jugoslovenskoj republici je reč. To je jedna stvar.

Druga stvar; kako obezbediti suštinsku objektivnost prilikom rešavanja tako delikatnih slučajeva kao što su državljanstvo, odnosno dvojno, pa čak i trojno državljanstvo, koji postoje. Na primer, da bi se raspolagalo imovinom moraš da budeš državljanin jedne post-jugoslovenske države, a da bi bio sa svojom porodicom moraš da budeš državljanin druge post-jugoslovenske države, a da bi mogao da dobiješ bilo jedno, bilo drugo državljanstvo, moraš da se odrekneš jednog od ta dva državljanstva.

Dakle, to je jedna stupica u kojoj nas hvataju ove legalističko-administrativne procedure starog sistema. Možda bi to bilo dobro i za Evropsku uniju i za evropske organizacije i za

međunarodnu zajednicu, da su uspostavili međunarodno telo, jedan savet za post jugoslovenska državljanstva, koja bi bila zajedničke instanca za ceo ovaj region, a možda bi još i Sud za ljudska prava Evropskog saveta u Strazburu mogao da bude ona finalna instanca koja će, da upotrebim jedan pravni izraz, harmonizovati praksu Evrope sa praksom post-jugoslovenskih situacija u državljanstvu. Na taj način, mislim da bi se postigle mnoge stvari. Prvo, države bi pokazale dobru volju da žele da reše ova pitanja, drugo, ovo ne bi bilo ostavljeno tzv. nacionalnim državama da raspolazu svojim ljudima kao podanicima i konačno, pružila bi se prilika i Evropi i međunarodnoj zajednici da se mnoge greške, koje su napravljene u vezi sa jugoslovenskom situacijom, na jedan razuman, potpun, pravedan i konačno, legalan način razreše.